

І. В. Мотякін,

*аспірант кафедри міжнародної економіки і соціально-гуманітарних дисциплін,
Український державний університет науки і технологій, Дніпро, Україна*

ORCID D: [https:// orcid.org/0000-0001-6279-5636](https://orcid.org/0000-0001-6279-5636)

В. В. Білоцерківець,

*д. е. н., професор, професор кафедри міжнародної економіки і соціально-гуманітарних
дисциплін, Український державний університет науки і технологій, Дніпро, Україна*

ORCID D: [https:// orcid.org/0000-0002-6740-4611](https://orcid.org/0000-0002-6740-4611)

DOI: 10.32702/2306-6814.2025.9.54

ГЛОБАЛЬНА КОНКУРЕНЦІЯ ЯК ФАКТОР ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ

I. Motiakin,

Postgraduate student of the Department of International Economics, Social-Humanitarian Disciplines,
Ukrainian State University of Science and Technologies, Dnipro, Ukraine

V. Bilotserkivets,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Professor of the Department of International Economics,
Social-Humanitarian Disciplines, Ukrainian State University of Science and Technologies, Dnipro, Ukraine

GLOBAL COMPETITION AS A FACTOR OF INNOVATIVE DEVELOPMENT

Метою статті є дослідження сутності конкуренції в епоху глобалізації, відповідно глобальної конкуренції, як фактору інноваційного розвитку. Визначені відмінні риси конкуренції в епоху глобалізації. Показано, що конкуренція під впливом глобалізаційних процесів набуває статусу інституційної конкуренції, суб'єктами якої стають і наддержавні інституції. Серед відмінних рис глобальної конкуренції наголошується на її чітко означений інноваційний характер. Наголошується, що глобалізація має наслідком агресивний, гнучкий, динамічний, мобільний, гіпердинамічний характер сучасної конкуренції, що надає останній характеру гіперконкуренції, за якої компанії-суб'єкти глобальної конкуренції повинні реалізовувати стратегію глобального інноваційного лідерства. Звернено увагу на зміни форм і методів конкурентної боротьби в умовах гіперконкуренції, широке використання глобальними корпораціями принципу "креативного руйнування" для створення конкурентних переваг. Оскільки глобалізація модифікує не лише конкуренцію, але й її суб'єктів, надана характеристика глобальних корпорацій.

В статті акцентується увага на зміні концепції забезпечення конкурентних переваг за умов глобалізаційних процесів. Сьогодні переваги визначаються рівнем розвитку нематеріальних активів, які охоплюють широкий спектр ресурсів, від інтелектуальної власності та людського капіталу до цифрових технологій і організаційних процесів. У світовій економіці настав новий, інноваційний етап еволюції джерел конкурентоспроможності. На основі аналізу міжнародної статистики доведено, що у сучасній економіці нематеріальні активи виступають домінуючим фактором економічного розвитку та конкурентоспроможності компаній і національних економік.

Використовуючи методикку теорії просторової конкуренції та аналіз відмінних ознак конкуренції в епоху глобалізації доведено, що їх накопичення має наслідком перетворення кількісних змін у нову якість — глобальну конкуренцію. Глобалізація світової економіки перетворює глобальну конкуренцію у ключовий фактор інноваційного розвитку.

Визначено основні проблеми та перспективи участі вітчизняного бізнесу у глобальній конкуренції.

The aim of the article is to study the essence of competition in the era of globalization, and accordingly, global competition as a factor of innovative development. The distinctive features of competition in the era of globalization are identified. It is shown that the main result of globalization is the expansion of the scale of competition from the firm level to the government level, that is, competition under the influence of globalization processes acquires the status of institutional competition, the subjects of which include supranational institutions. Among the distinctive features of global competition, its clearly defined innovative nature is emphasized. It is shown that global competitiveness is based on technologies of global innovative leadership, and innovative competition is based on advanced information, scientific and educational, resource-technological, financial and economic, and organizational and managerial innovations. It is emphasized that globalization results in an aggressive, flexible, dynamic, mobile, hyperdynamic nature of modern competition, which gives the latter the character of hypercompetition, in which companies-subjects of global competition must implement a strategy of global innovative leadership with an emphasis on the constant creation and reproduction of new competitive advantages, innovative and managerial advancement, active and flexible competitive struggle, that is, innovative development, the initial link of which is knowledge. Attention is drawn to changes in the forms and methods of competitive struggle in conditions of hypercompetition, the widespread use by global corporations of the principle of "creative destruction" to create competitive advantages. Since globalization modifies not only competition, but also its subjects, a characteristic of global corporations is provided.

The article focuses on changing the concept of ensuring competitive advantages under the conditions of globalization processes. Today, advantages are determined by the level of development of intangible assets, which encompass a wide range of resources, from intellectual property and human capital to digital technologies and organizational processes. The world economy has entered a new, innovative stage in the evolution of sources of competitiveness. Based on the analysis of international statistics, it has been proven that in the modern economy, intangible assets are the dominant factor in economic development and competitiveness of companies and national economies.

Based on the use of the methodology of the theory of spatial competition and the analysis of the distinctive features of competition in the era of globalization, it is proven that their accumulation results in the transformation of quantitative changes into a new quality – global competition. Global competition is the competition of the era of globalization, which ignores state borders, combines innovative, hyperdynamic and institutional competition with the aim of achieving global competitiveness by global corporations, as its main subjects. The globalization of the world economy turns global competition into a key factor of innovative development: in the conditions of global competition, companies achieve competitive advantages only through continuous innovation. The main problems and prospects for the participation of national business in global competition are identified.

Ключові слова: глобалізація, глобальна конкуренція, інноваційний розвиток, конкурентоспроможність, нематеріальні активи.

Key words: globalization, global competition, innovative development, competitiveness, intangible assets.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

У сучасному світі глобалізація стала однією з найвпливовіших сил, що визначають подальший перебіг цивілізаційного розвитку. Вона охоплює всі галузі життя, включаючи економіку, політику, соціальну сферу, культуру тощо. Глобалізація не могла не позначитися і на сутності міжнародної конкуренції, що почала виходити за межі країни базування міжнародної фірми. В останній чверті минулого століття інтерес у науковому середовищі щодо дослідження категорій конкуренції, міжна-

родної конкурентоспроможності та інноваційного розвитку почав особливо посилюватись. Це пов'язано зі зростанням інтернаціоналізації господарського життя та ускладненням взаємозв'язків та взаємозалежностей господарюючих суб'єктів на мікро, макро та мегарівнях. Саме господарська інтернаціоналізація, що сягає вглиб виробничих процесів, а нерідко ще й передує їм у вигляді теоретичних досліджень та розробок, суттєво ускладнила взаємозв'язки конкуруючих між собою компаній та особливо окремих країн. Наслідком стає не-

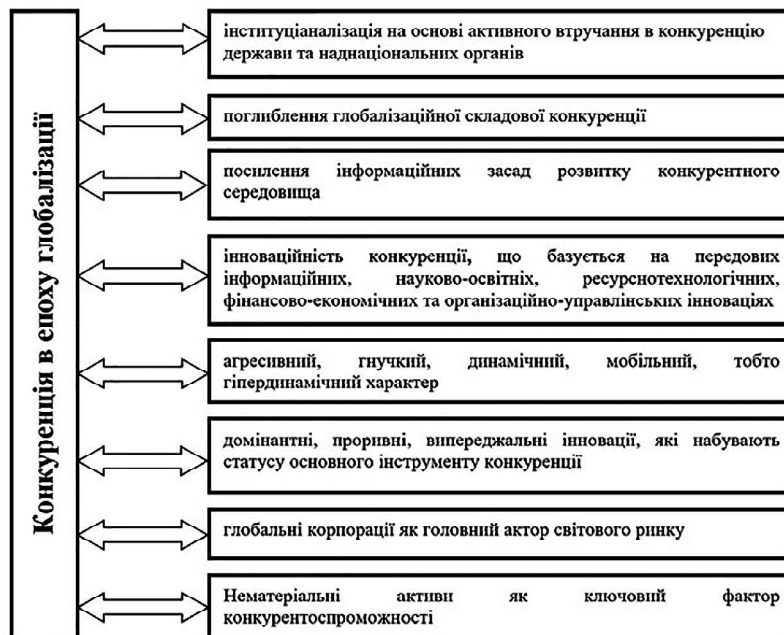

Рис. 1. Відмінні риси конкуренції в епоху глобалізації

Джерело: систематизовано, узагальнено та згруповано авторами на основі [2; 3; 4; 5; 6; 7].

обхідність серйозного аналізу нової ситуації і, перш за все, проблем, пов'язаних із розкриттям взаємозв'язків у межах термінологічного ряду — конкуренція, міжнародна конкурентоспроможність, інноваційний розвиток та глобалізація.

Для України проблема збереження конкурентних позицій на світовому ринку стоїть особливо гостро, оскільки в сучасних умовах значною мірою втрачаються ті фактори, що могли б стати важливим підґрунтям зростання конкурентоспроможності у майбутньому. Для повноправної участі у конкурентній боротьбі на світових ринках необхідне створення конкурентоспроможної економіки, здатної забезпечити ефективне повосенне відновлення та інноваційний характер економічного зростання. Актуальність зазначених проблем, їх теоретична та практична значимість визначили тему дослідження.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Взаємозв'язки конкуренції, міжнародної конкурентоспроможності та інноваційного розвитку в умовах глобалізації вже тривалий час знаходяться у фокусі наукових інтересів цілої низки зарубіжних та вітчизняних вчених. Серед останніх проблемам впливу глобалізаційних процесів на інноваційний розвиток економіки та формування конкурентних стратегій, розгляду інновацій та інноваційного розвитку як фактору глобальної конкуренції та міжнародної конкурентоспроможності присвячені праці З. Адаманової, О. Амоші, В. Гейця, О. Довгала, М. Ковбатюк, В. Лагутіна, Н. Терьошкіної, Л. Федулової, В. Шкляр, Ю. Ясько та ін. Проте, проблема модифікації сутнісних ознак конкуренції в епоху глобалізації, її впливу на міжнародну конкурентоспроможність суб'єктів господарювання та національної економіки, розгляд зворотного впливу глобальної конкуренції на інноваційний розвиток як умови створення конкурент-

них переваг для вітчизняних виробників, які виходять на міжнародні ринки, потребують подальшого дослідження з урахуванням динамічних змін у глобальному конкурентному середовищі, євроінтеграційних перспектив України, необхідністю повосенного відновлення її економіки на засадах інноваційного розвитку.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою статті є дослідження особливостей та змістовного наповнення конкуренції в епоху глобалізації та глобальної конкуренції як фактору інноваційного розвитку.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Однією з основних рис економічної глобалізації є її транскордонність, тож аналіз категорії "глобальна конкуренція" дослідниками пов'язується з теорією просторової конкуренції.

Існує американська та європейська традиції вивчення просторової економіки, взагалі, та просторової конкуренції, зокрема. До європейської традиції належать дослідження насамперед німецьких вчених, які заклали основи теорії. Першим запровадив у економічну науку термін "просторова конкуренція" Р. Хотеллінг у 1929 р. Він дійшов висновку, що при монополістичній конкуренції фірма, що знаходиться у становищі квазімонополіста, створює свій ринковий простір [1]. Американська традиція своїми джерелами має роботи Дж. Кларка та Ф. Феттера (1924 р.). Сучасні дослідження представлені роботами М. Портера, П. Кругмана, Дж. Стіглера.

Під просторовою конкуренцією розуміють конкуренцію виробників (продавців товарів) за частку ринкового простору в умовах недосконалої конкуренції шляхом впливу на ціну. Суб'єктами просторової конкуренції є, зазвичай, великі підприємства, розділені у просторі (тобто, які перебувають на різних територіальних рин-

ках). Об'єктом просторової конкуренції виступає частка ринку, протяжна у просторі.

Розуміння сутності глобальної конкуренції передбачає аналіз відмінних рис конкуренції в епоху глобалізації (рис. 1).

Серед таких звертає на себе увагу посилення ролі держави, що виражається у підтримці діяльності національних компаній на світових ринках. Яскравим прикладом глобального впливу на світовий ринок інституційного фактору можна вважати тарифну політику президента США Д. Трампа часів другої каденції. Також усі основні країни Євросоюзу встановлюють обмеження на ввезення низки товарів: сільгосппродукції, металопродукції тощо. Влада окремих держав усередині Євросоюзу обмежує доступ до розподільчих мереж навіть одна до одної. Відповідно однією з важливих рис глобалізації є посилення участі держави у конкурентній боротьбі, набуття конкуренцією нових специфічних ознак.

В сучасних умовах економічний потенціал території набагато більше залежить від інституційних параметрів, що значною мірою формуються під впливом уряду. Можна зробити висновок, що глобальна конкуренція характеризується як інституційна конкуренція. Якщо країни бажають залучити на міжнародному рівні мобільні фактори виробництва, їх уряди мають вдаватися до інституційної конкуренції з іноземними урядами.

Ознакою інституційної конкуренції є й те, що в конкуренцію втручаються наднаціональні органи. Так, Європарламент забороняє іноземним компаніям здійснювати купівлю підприємств-виробників та постачальників електроенергії та газу в Європі. У більшості випадків йдеться про контроль над стратегічно важливими галузями економіки. Наслідком впливу інституційного фактору в умовах глобальної конкуренції стає посилення прихованих методів протекціонізму як на національному, так і на наднаціональному рівні.

На модифікацію інституційних аспектів конкуренції звертають увагу і вітчизняні дослідники [4, 5]. Також вони наголошують на наявності такої ключової ознаки сьогодення, як посилення інформаційних засад розвитку конкурентного середовища та поглиблення глобалізаційної складової конкуренції.

Водночас прояв глобальної конкуренції має чітко виражений національний відтінок. В сучасних умовах лідерство країни забезпечується лідерством в інноваційній сфері. Розвинені економіки значну частку ВВП інвестують у R&D. Наприклад, витрати на НДДКР у Південній Кореї становлять 4,8% ВВП, у США — 3,1% ВВП, у ЄС — 2,2% ВВП, тоді як у більшості країн, що розвиваються, цей показник не перевищує 1% [8]. Це пояснює розрив у темпах технологічного розвитку та глобальній конкурентоспроможності.

Тож серед відмінних рис конкуренції в епоху глобалізації звертає на себе увагу більш тісний взаємозв'язок конкуренції та інновацій. В. Гесць стверджує, що впровадження інновацій стає ключовим фактором ринкової конкуренції і дає можливість передовим компаніям отримувати додаткові прибутки від інтелектуальної ренти за рахунок монополістичної експлуатації інновацій [3].

Системним елементом глобальної конкуренції стає її інноваційність. Сьогоднішній інноваційний сектор роз-

вивається в умовах відкритої транснаціональної економіки, що відрізняється прозорим ринком, високим рівнем конкуренції, присутністю систем масових комунікацій і підвищенням швидкості розвитку і поширення інновацій. Також відбувається розвиток форм і напрямів інтеграції національних інноваційних систем в глобальну інноваційну систему відповідно до реалізації національних інтересів. З. Адаманова надає комплексну характеристику інноваційної глобалізації — процесу якісного переходу від нинішнього традиційного розуміння інновацій як ключового фактора підвищення міжнародної конкурентоздатності окремих суб'єктів світової економіки (насамперед багатонаціональних підприємств, держав), до перетворення їх на універсальний інструмент дедалі більш гармонійної інтеграції цілей креативної діяльності учасників інноваційного процесу з параметрами стійкого економічного, соціального й екологічного розвитку в інтересах послідовного поліпшення умов життєдіяльності, що вже досягається у країнах — інноваційних лідерах [2].

Глобальна конкурентоспроможність базується на технологіях глобального інноваційного лідерства. У рейтингу глобальної конкурентоспроможності (GCI) лідерство у світовій економіці мають країни, яким притаманний випереджальний розвиток цифрової економіки [9]:

— Швейцарія — лідер за рівнем інновацій та кількістю патентів на душу населення;

— Сінгапур — має одну з найбільш прогресивних цифрових економік світу;

— США — домінують у розробці штучного інтелекту та технологічних стартапів.

Це дає підстави характеризувати глобальну конкуренцію як інноваційну конкуренцію, що базується на передових інформаційних, науково-освітніх, ресурсно-технологічних, фінансово-економічних та організаційно-управлінських інноваціях.

Глобалізація має наслідком агресивний, гнучкий, динамічний, мобільний, навіть гіпердинамічний характер сучасної конкуренції, що надає останній характеру гіперконкуренції. Поняття "гіперконкуренція" докладно досліджував Р. Авені. На його думку, гіперконкуренція характеризується постійно наростаючим суперництвом у формі товарних інновацій, що швидко з'являються, прискоренням здійснення НДДКР, агресивною конкуренцією цін та компетентностей та експериментуванням з новими підходами до обслуговування купівельних потреб. Р. Авені використовує термін "гіперконкуренція" для опису галузевого навколишнього середовища, що характеризується інтенсивними та швидкими діями конкурентів, коли суперники, щоб отримати ринкову перевагу і зруйнувати переваги своїх конкурентів повинні діяти миттєво [10]. Причина полягає в тому, що будь-яка конкурентна перевага не є вічною. Компанія, досягнувши конкурентних переваг, може утримувати їх після цього лише за допомогою постійних покращень. Оскільки практично будь-яке досягнення можна повторити, конкуренти відразу ж і обов'язково обійдуть компанію, що припинить слідувати настановам удосконалення та впровадження інновацій. Отже, компанії — суб'єкти глобальної конкуренції повинні реалізовувати стратегію глобального інноваційного лідерства з акцен-

том на постійне створення та відтворення нових конкурентних переваг, інноваційно-управлінського випередження, ведення активної та гнучкої конкурентної боротьби, тобто інноваційного розвитку, початковою ланкою якого є знання.

Сьогодні, як ніколи, функціонування та розвиток національних економік провідних країн світу залежить від виробництва та використання знань. Саме знання, що отримані в результаті НДДКР, втілюються у інновації, нововведення та удосконалення, реєструються у формі патентів, винаходів та авторських свідоцтв.

Світова статистика свідчить, що випуск продукції та зайнятість зростають найшвидшими темпами саме в наукомістких галузях. Відповідно результатом цього глобального процесу стає формування господарської системи, що визначається як "економіка, заснована на знаннях". В економіці знань людський капітал стає найвагомішим інноваційним фактором конкурентоспроможності.

Глобальний індекс конкурентоспроможності (GCI) розглядає знання, освіту та людський капітал компанії в ролі критичного фактору конкурентоспроможності в умовах глобалізації. Наприклад, Південна Корея, яка інвестує понад 4% ВВП у систему освіти та має найвищий рівень охоплення населення вищою освітою (близько 70%), систематично входить до ТОП-10 країн за індексом GCI [9].

Отже, країни, які роблять ставку на отримання та примноження знань, освічене населення, освіту, забезпечують генерацію фундаментальних засад довгострокової конкурентоспроможності. Це є справедливим і на мікрорівні. Залежно від того, якими знаннями володіє компанія, вони мають втілення в тих чи інших інноваціях, нововведеннях або удосконаленнях, що реалізуються у відповідних технологіях, яких не мають конкуренти. Ці технології формують конкурентні переваги та за відповідних стратегій забезпечують успіх у конкурентній боротьбі.

В умовах глобальної конкуренції змінюються форми і методи конкурентної боротьби, набуваючи за висловленням Й. Шумпетера характеру "креативної деструкції" (creative destruction), або творчого руйнування ринку [11]. Основна ідея теорії інновацій Й. Шумпетера, що підкреслює роль інноваційної динаміки у формуванні конкурентних переваг, полягає в тому, що динамічні інновації не просто підвищують ефективність виробництва, а й докорінно змінюють ринкову структуру, створюючи нові можливості для економічного розвитку та конкурентоспроможності.

Сьогодні багато компаній використовують принципи "креативного руйнування" для створення конкурентних переваг:

— Google — змінив ринок інформаційного пошуку та реклами завдяки алгоритмам штучного інтелекту;

— Tesla — розпочала "революцію електромобілів", що змусила традиційних автовиробників змінювати свої стратегії;

— Netflix — зруйнував традиційну модель телебачення, запропонувавши потокове відео;

— Amazon — трансформував глобальний ринок рітейлу, зробивши ставку на онлайн-торгівлю та автоматизацію складів.

Усі ці компанії досягли успіху не завдяки традиційним активам, а завдяки нематеріальним активам — алгоритмам, інноваційним бізнес-моделям, базам даних та патентам.

Отже, гіперконкуренція, як сутнісна ознака глобальної конкуренції, характеризується постійно зростаючим суперництвом у формі миттєвих, гіпердинамічних, випереджаючих домінуючих технологічних, управлінських та товарних інновацій та передбачає на їх основі здійснення інноваційними компаніями відповідних швидких, гнучких та інтенсивних дій проти конкурентів з метою отримання конкурентної переваги та руйнування ринкових переваг суперників. Ці явища здебільшого властиві глобальним галузям, діючи в яких, фірми вирішують завдання глобальної інтеграції та організації міжнародних операцій з метою досягнення ефективності та ведення конкурентної діяльності та боротьби на глобальному рівні.

Відповідно зростають і глобальні виклики щодо підприємств як центральних суб'єктів ринку, підтверджуючи висновок Й. Шумпетера стосовно того, що головна функція підприємця — пошук та впровадження інновацій. Глобальна конкуренція посилює вимоги щодо креативної, інноваційної функції підприємця. Підприємці створюють нематеріальні активи через:

— генерацію нових ідей та концепцій (патенти, ноу-хау);

— створення бізнес-моделей, що змінюють правила гри;

— використання цифрових технологій та алгоритмів для оптимізації процесів.

Сучасні приклади таких підприємців — Ілон Маск (Tesla, SpaceX), Джефф Безос (Amazon), Марк Цукерберг (Meta), Ларрі Пейдж і Сергій Брін (Google), які зосередилися на розробці інноваційних нематеріальних активів, що перевернули глобальні ринки.

Інституціоналізація конкуренції в епоху глобалізації зовсім не означає, що представники будь-якої країни беруть участь у глобальній конкуренції. Основними суб'єктами глобальної конкуренції стають глобальні корпорації.

Оскільки будь-яка конкуренція — це процес агресивної боротьби, з виживанням найуспішніших, глобальна конкуренція, як конкуренція взагалі, має тенденцію переростання у свою протилежність — монополію. Відповідно сьогодні спостерігається процес створення, передусім транснаціональними компаніями, структур олігополістичного типу. У країнах із розвинутою економікою можна спостерігати появу в багатьох (якщо не в кожній) галузях двох — трьох домінуючих компаній, які стикаються між собою (конкурують) на ринках усіх країн. В умовах глобалізації на локальних, галузевих, національних та світових ринках (як традиційних, так і віртуально-мережевих) виникає якісно новий тип компаній — з новими функціями, завданнями та методами конкурентної боротьби у глобальній економіці. Глобальні компанії (корпорації) пропонують інноваційні товари, послуги обслуговування та управління з якісно новими, багато в чому універсальними функціями та споживчими властивостями, на які на світових ринках пред'являється стійкий попит. Отже, глобальні корпо-

Таблиця 1. Порівняльний аналіз конкурентоспроможності країн за IMD World Competitiveness Ranking, 2023

Місце	Країна	Загальний бал (100)	Ефективність уряду	Інфраструктура	Економічні результати	Ефективність бізнесу
1	Данія	100,0 (еталон)	95,2	92,1	98,7	94,5
2	Ірландія	98,5	91,3	90,2	95,5	96,8
3	Швейцарія	97,8	94,6	97,3	90,9	92,5
4	Сінгапур	96,2	96,9	96,0	88,7	93,1
5	Нідерланди	95,1	89,5	94,2	87,4	91,3
54	Україна	58,7	49,2	52,3	55,0	47,1

Джерело: побудовано авторами за даними [9].

рації є виробниками продукції, що характеризуються глобальною інноваційністю. Глобальні корпорації пропонують домінантні, проривні, випереджальні інновації, які набувають статусу основного інструменту глобальної конкуренції, що, знищуючи конкурентні переваги суперників, створюють власні конкурентні переваги, формуючи та розширюючи нові ніші на глобальних ринках. Відповідно саме глобальні корпорації ініціюють генерацію нових потреб, їх наступну експансію та коригують ієрархію переваг споживачів у сучасній світовій економіці. На відміну від традиційних міжнародних компаній, чия діяльність базується на традиційних ресурсах та традиційних (інноваційно запізнювальних) методах маркетингу, менеджменту та конкурентної боротьби, ознаками глобальних корпорацій стають: комплексний підхід до інновацій, великий розмір, домінування на ринку, висока капіталізація, матрично мережева гнучка структурно-функціональна організація та ефективний інтерактивний менеджмент.

Основні характеристики глобальних корпорацій — це глобальність, інноваційність (інноваційне випередження та домінування), агресивність і динамізм конкурентної стратегії. Саме провідні світові глобальні корпорації забезпечують високий динамізм, інноваційність, гіперконкурентність, статусність та лідерство на світових, національних, регіональних і локальних ринках, що все більше глобалізуються. М. Портер, описуючи секрети успіху глобальних компаній, наголошує, що якщо міжнародна компанія бажає досягти серйозного успіху, їй доведеться перетворитися з мультилокального конкурента (який дає можливість окремим філіям незалежно конкурувати на різних місцевих ринках) на глобально організовану, яка орієнтує всю світову систему виробничих та ринкових позицій на боротьбу із конкуренцією [7]. Таким чином, М. Портер підкреслює зміни як характеру діяльності суб'єкта глобальної конкуренції, так і самої сутності цього суб'єкта.

Розуміння сутності глобальної конкуренції потребує урахування того, що змінилася концепція забезпечення конкурентних переваг за умов глобалізаційних процесів. Сьогодні переваги визначаються рівнем розвитку нематеріальних активів, які охоплюють широкий спектр ресурсів, від інтелектуальної власності та людського капіталу до цифрових технологій і організаційних процесів. У світовій економіці настав новий, інноваційний етап еволюції джерел конкурентоспроможності. Якщо традиційно на передній план послідовно висувалися: вигідне географічне положення, володіння багатими та доступними природними ресурсами, сприятливі кліматичні умови та низькі цінові фактори виробництва

(передусім праці), то сьогодні акценти зміщуються у бік нематеріальних активів.

У сучасній економіці нематеріальні активи виступають ключовим фактором економічного розвитку та конкурентоспроможності компаній і національних економік. Якщо у 1975 р. нематеріальні активи становили близько 17% ринкової капіталізації провідних компаній США, то у 2020 р. цей показник перевищив 90% [12].

М. Портер у своїх дослідженнях конкурентних переваг наголошував, що нематеріальні активи є ключовим фактором стійкості компаній у конкурентному середовищі. Він вказував, що в умовах глобалізації нематеріальні ресурси, такі як репутація, організаційний капітал, знання та інновації, формують стратегічний потенціал компанії [13]. Глобалізація, цифровізація та зростаюча роль знань призвели до того, що нематеріальні активи визначають економічну силу країн та їхню конкурентоспроможність. Глобальні інноваційні компанії (Google, Amazon, Microsoft) значною мірою залежать від нематеріальних ресурсів, таких як інтелектуальна власність, бази даних, алгоритми та корпоративна культура [14].

Організація економічного співробітництва та розвитку (OECD) провела серію досліджень, у яких порівнювався внесок традиційних і нематеріальних активів у економічне зростання різних країн. Основні висновки [8]:

— Розвинені економіки інвестують у нематеріальні активи більше, ніж у фізичний капітал. У середньому витрати на нематеріальні активи у країнах OECD становлять 10—14% ВВП, тоді як на фізичний капітал — 8—10% ВВП.

— Залежність між рівнем ВВП на душу населення та інвестиціями у нематеріальні активи є позитивною. Країни з високими витратами на освіту, НДДКР і цифрові технології мають вищі темпи зростання продуктивності.

— Вплив нематеріальних активів на економіку особливо значний у секторах високих технологій. У таких галузях, як інформаційні технології, фармацевтика, фінанси та консалтинг, нематеріальні активи складають 70—90% ринкової капіталізації компаній.

Звіт The Changing Wealth of Nations 2021, опублікований Всесвітнім банком, підтверджує, що у розвинених країнах частка нематеріальних активів у структурі національного багатства значно перевищує частку матеріальних активів [15]:

— У США, Великій Британії та Японії понад 80% ринкової капіталізації компаній припадає на нематеріальні активи. У країнах, що розвиваються, цей показ-

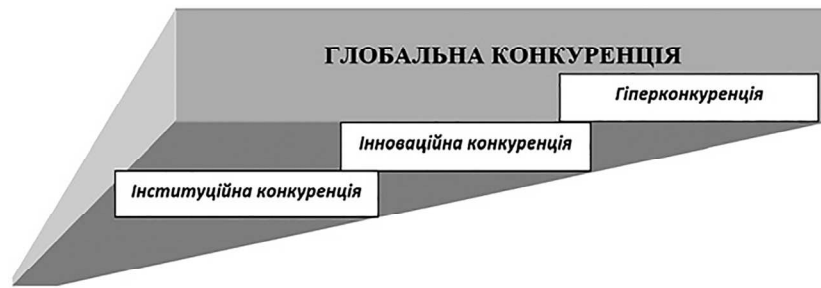

Рис. 2. Системні елементи глобальної конкуренції

Джерело: побудовано авторами.

ник набагато нижчий (30–40%), що пояснюється меншою часткою інвестицій у людський капітал, інновації та технології.

— Підвищення інвестицій у нематеріальні активи на 1% може збільшити довгострокове економічне зростання на 0,2–0,4% щороку.

Таким чином, розвинені країни отримують економічну рента від інновацій та технологічного лідерства, тобто глобальної конкуренції, тоді як країни, що розвиваються, стикаються з викликами у доступі до знань та високих технологій.

Глобальний індекс конкурентоспроможності підтверджує важливість нематеріальних активів у сучасній економіці. Ключовий вплив нематеріальних активів на глобальну конкурентоспроможність досліджується Всесвітнім економічним форумом (WEF). Станом на 2023–2024 рр. WEF не публікував повноформатного звіту GCI у класичному вигляді, як це було до 2019 р. Після пандемії COVID-19 організація тимчасово зупинила щорічне формування GCI з повним рейтингом країн, зосередившись на спеціалізованих звітах. При розрахунку GCI WEF оцінює фактори, що визначають продуктивність економік.

Таблиця 1 віддзеркалює результати порівняльного аналізу конкурентоспроможності країн на основі IMD World Competitiveness Ranking 2023 (Швейцарський інститут розвитку менеджменту, IMD), включно з Україною. Цей рейтинг є надійною міжнародною альтернативою GCI, регулярно оновлюється, базується на понад 300 критеріях та охоплює 64 країни. Аналіз здійснено за кількома ключовими складовими, які прямо пов'язані з розвитком нематеріальних активів.

Лідерами рейтингу є країни з високою часткою інвестицій у нематеріальних активах (Швейцарія, Данія, Сінгапур, Ірландія), які поєднують ефективне державне управління, розвинені цифрові екосистеми, потужні R&D-інститути та інтелектуалізовану економічну структуру. Їхня конкурентоспроможність формується не за рахунок природних ресурсів чи індустріального потенціалу, а через капіталізацію знань, інновацій та репутації.

Можна бачити, що Україна, згідно з оновленими даними WEF, посіла 54-те місце серед 64 країн, що взяли участь у рейтингу, демонструючи стійкість у галузях, пов'язаних з нематеріальними активами (IT, цифрові державні сервіси, освітній рівень), попри воєнні умови. Однак основними обмеженнями залишаються: інституційна нестабільність, низька капіталізація інновацій, слабкий захист прав інтелектуальної власності, недо-

статній розвиток інфраструктури та цифрової трансформації в регіонах.

Загалом позиція України, що упродовж 2018–2023 рр. коливалась щодо глобального рейтингу конкурентоспроможності в межах 54–59 місць, свідчить не лише про системні труднощі, але й про стабільність окремих секторів, особливо в цифровій економіці. Попри війну українська економіка демонструє стійкість нематеріальних драйверів конкурентоспроможності — особливо людського капіталу та IT-екосистеми. Позитивна динаміка конкурентоспроможності у 2023 р. (повернення до рівня 2019 р.) засвідчує, що нематеріальні активи є одним із найстійкіших мобілізаційних ресурсів національної економіки. Саме вони дозволяють зберігати адаптивність у кризових умовах та підтримувати експортну активність (зокрема, в IT-сфері). Таким чином, Україна має системний потенціал для зростання, однак реалізація цього потенціалу потребує структурних реформ у сфері нематеріальних активів — інноваційної політики, цифрової трансформації та зміцнення правового середовища.

Отже, емпіричні дослідження чітко підтверджують, що у XXI столітті нематеріальні активи відіграють ключову роль у формуванні передумов довгострокового економічного зростання та конкурентоспроможності.

Поступова змістовна трансформація конкуренції, набуття нею цілого спектру вище перелічених її особливостей в умовах глобалізації має наслідком перетворення кількісних змін у нову якість — глобальну конкуренцію. Методологія просторової економіки дозволяє дати визначення глобальної конкуренції як конкуренції в епоху глобалізації, яка ігнорує державні кордони, тобто суб'єкти конкуренції, глобальні корпорації, приходять ззовні, виступають екстернальними гравцями на національних ринках, але інтерналізуються, знаходячи об'єкти застосування у даній країні. Такий підхід дозволяє розрізнити глобальну конкуренцію та конкуренцію на глобальних ринках та не ставити між ними знак рівності.

Глобальна конкуренція є багатоаспектною ринковою категорією, яка відображає процес боротьби цивілізацій, регіонів, країн, комплексних та спеціалізованих галузей, глобальних та транснаціональних компаній, фінансових структур та інших суб'єктів глобального простору за конкурентні переваги за умов високого рівня монополізації, посилення впливу раніше ізольованих факторів, підвищення рівня агресивності учасників. Аналіз сутнісних рис міжнародної конкуренції в епоху глобалізації дає підстави визначити її як іннова-

ційну, гіпердинамічну та інституційну конкуренцію, метою якої є досягнення глобальної конкурентоспроможності (рис. 2).

Глобалізація світової економіки перетворює глобальну конкуренцію у ключовий фактор інноваційного розвитку: в умовах глобальної конкуренції компанії домагаються конкурентних переваг лише за допомогою безперервних інновацій. Безумовно постає питання щодо реальності перспектив участі вітчизняних міжнародних компаній у глобальній конкуренції. Проведене М. Портером [7] дослідження стратегій успішно діючих глобальних компаній дозволяє зробити припущення, що велика група міжнародних компаній має у своєму розпорядженні глобальний потенціал, хоча іноді й не підозрюють про це. Майже кожна сучасна глобальна галузь (автомобілебудування, інформаційні технології, фармацевтика тощо), колись не мала такого статусу. Кожна компанія повинна правильно оцінити свій інноваційний потенціал і зрозуміти, чи вона зможе перейти від мультилокальної конкуренції до глобальної і наскільки вигідний їй такий перехід. А оскільки немає жодної гарантії, що ця спроба виявиться успішною і бізнес набуде глобального характеру, компанія має бути готова до потужного інвестиційного ризику, з яким неминуче пов'язана глобальна конкуренція. Отже, управління інноваційним розвитком підприємства є комплексною системою взаємопов'язаних функцій, послідовність виконання яких забезпечує формування конкурентних переваг за рахунок інноваційних факторів розвитку. Успіх у глобальній конкуренції, зрештою, залежить від бачення та розуміння вищим керівництвом компаній правильно обраної та реалізованої стратегії на основі сформованих конкурентних переваг.

Наразі вітчизняна промисловість демонструє негативні тенденції розвитку, що спричинено світовою фінансово-економічною кризою, розбалансованістю національної економіки, відсутністю реальної державної підтримки та втрат від війни. Підприємства функціонують за умов браку фінансових коштів та скорочення інвестицій, що майже унеможливує оновлення матеріально-технічної бази виробництва та стримує інноваційний розвиток. Впровадження інновацій в промисловості України носить переважно точковий характер всупереч регулярно затвердженим урядовим програмам розвитку. Низька ефективність та декларативність виконання цих програмних установ має основною причиною відсутність належної державної підтримки протягом 30 останніх років.

Відповідно метою повоєнної інноваційної політики держави має стати активізація розвитку інноваційних підприємств в умовах глобальної конкуренції та посилення євроінтеграційних процесів. Вагомими результатами такої політики має стати перелам тенденції передвоєнної деіндустріалізації України та сприяння економічному відновленню через пріоритетний розвиток промисловості, сприяння технологічній модернізації, інноваціям, цифровізації, інвестиціям та технологічному оновленню, зростанню продуктивності, поширенню знань, розвитку навичок, створенню високооплачуваних робочих місць, особливо у більш трудомістких секторах із високим потенціалом доданої вартості.

Для подальшого зміцнення позицій України у глобальних рейтингах конкурентоспроможності необхідно реалізувати стратегічну політику інвестування в нематеріальні активи, зокрема: розвиток екосистем інновацій і стартапів, цифрову інклюзію, освітню реформу у сфері цифрової грамотності, захист інтелектуальної власності, стимулювання ділової активності в секторах, що генерують нематеріальні активи.

ВИСНОВКИ

Загальновідомо, що існує взаємозалежність конкуренції та інновацій, інноваційного розвитку, яка посилюється під впливом глобалізаційних процесів. І хоча інновації є основним рушійним фактором глобальної конкуренції, остання справляє обернений вплив на інноваційний розвиток. Сучасні тенденції розвитку глобальної конкуренції — сприяння зростанню виробництва, підвищенню якості товарів та якомога якіснішому задоволенню потреб споживачів; забезпечення транснаціональними компаніями прискорення НТП у всіх його напрямках — технічному рівні та якості продукції, ефективності виробництва, вдосконаленні форм менеджменту, управлінні підприємствами — роблять будь-яку конкурентну перевагу короткочасною. Це стимулює підприємства до підвищення конкурентоспроможності на внутрішньому і світовому ринках шляхом постійного створення конкурентних переваг, тобто інноваційного розвитку.

Сучасний етап розширення глобалізації, інформатизації та трансформації ринкових відносин відкриває широкі можливості для розвитку ефективних акторів глобальної економіки за рахунок підключення до інноваційних процесів найбільш підготовлених підприємств, інтеграції учасників інновацій у рамках міжнародної кооперації, залучення інтернет-технологій та штучного інтелекту, використання світових досягнень та можливостей міжнародних інститутів бізнесу.

Література:

1. Hotelling H. Stability in Competition. *Economic Journal*. 1929. Vol. XXXIX. № 39.
2. Адаманова З. О. Інноваційні фактори економічного розвитку в умовах глобалізації: автореф. дис. док. екон. наук. Київ, 2006. 34 с.
3. Геєць В. М. Інституційна обумовленість інноваційних процесів у промисловому розвитку України. *Економіка України*. 2014. № 12. С. 4—19. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/EkUk_2014_12_2. (дата звернення: 04.03.2025).
4. Ковбатьок М.В., Шкляр В.В. Глобальна конкуренція як стимул розвитку інноваційної діяльності підприємств. *Збірник наукових праць ДУІТ. Серія "Економіка і управління"*, 2020. Вип. 48. С. 94—104.
5. Лагутін В., Ясько Ю. Вплив конкуренції на інноваційний розвиток та конкурентоспроможність економіки. *Вісник КНУ ім. Т. Шевченка. Серія Економіка*. 2013. № 10 (151). С. 22—26.
6. Уткіна Ю.М., Остапюк Б.Я. Інноваційний розвиток у механізмі забезпечення глобальної конкурентоспроможності підприємств. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2018. № 61. С. 167—173.

7. Porter, M. On Competition, Boston: Harvard Business School, 1998. p. 485.

8. OECD. Main Science and Technology Indicators 2022. Paris: OECD Publishing, 2022. — URL: <https://doi.org/10.1787/4db08ff0-en>, (дата звернення: 07.03.2025).

9. IMD World Competitiveness Center. World Competitiveness Ranking 2023 — Lausanne: IMD Business School, 2023. URL: <https://www.imd.org/centers/world-competitiveness-center/rankings/world-competitiveness/> (дата звернення: 11.03.2025).

10. Aveni, R. Hypercompetition: Managing the Dynamics of Strategic Maneuvering. — New York: The Free Press, 1994. — P. 57.

11. Schumpeter J. A. The Theory of Economic Development: An Inquiry into Profits, Capital, Credit, Interest, and Business Cycle. Cambridge: Harvard University Press, 1934. 255 p.

12. Ocean Tomo. Annual Study of Intangible Asset Market Value — 2020. — URL: <https://www.oceantomo.com/intangible-asset-market-value-study/> (дата звернення: 18.03.2025).

13. Porter M. E. Competitive Advantage: Creating and Sustaining Superior Performance. New York: Free Press, 1985.

14. Brynjolfsson E., McAfee A. The Second Machine Age: Work, Progress, and Prosperity in a Time of Brilliant Technologies. New York: W. W. Norton & Company, 2014. 320 p.

15. OECD. Measuring the Digital Transformation: A Roadmap for the Future — Paris: OECD Publishing, 2019. 180 p. URL: <https://doi.org/10.1787/9789264311992-en> (дата звернення: 19.03.2025).

References:

1. Hotelling, H. (1929), "Stability in Competition", Economic Journal, Vol. 39.

2. Adamanova, Z. O. (2006), "Innovative factors of economic development in the context of globalization", Thesis, Doctor of Economic Sciences, Kyiv, Ukraine.

3. Heiets, V. M. (2014), "Institutional determinants of innovation processes in the industrial development of Ukraine", Ekonomika Ukrainy, Vol. 12, pp. 4—19, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/EkUk_2014_12_2 (Accessed 4 March 2025).

4. Kovbatiuk, M.V. and Shkliar, V.V. (2020), "Global competition as a stimulus for the development of innovative activities of enterprises", Zbirnyk naukovykh prats DUIT, Seriya Ekonomika i upravlinnia, Vol. 48, pp. 94—104.

5. Lahutin, V. and Yasko, Yu. (2013), "The impact of competition on innovative development and competitiveness of the economy", Visnyk KNU im. T. Shevchenka. Seriya Ekonomika, Vol. 10 (151), pp. 22—26.

6. Utkina, Yu.M. and Ostapiuk, B. Ia. (2018), "Innovative development in the mechanism of ensuring the global competitiveness of enterprises", Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti, Vol. 61, pp. 167—173.

7. Porter, M. (1998), On Competition, Harvard Business School, Boston, USA.

8. OECD (2022), Main Science and Technology Indicators, OECD Publishing, Paris. <https://doi.org/10.1787/4db08ff0-en>.

9. IMD World Competitiveness Center, (2023), "World Competitiveness Ranking", IMD Business School, Lausanne, available at: <https://www.imd.org/centers/world-competitiveness-center/rankings/world-competitiveness/> (Accessed 11 March 2025).

10. Aveni, R. (1994), Hypercompetition: Managing the Dynamics of Strategic Maneuvering, The Free Press, New York, USA.

11. Schumpeter, J. A. (1934), The Theory of Economic Development: An Inquiry into Profits, Capital, Credit, Interest, and the Business Cycle, Harvard University Press, Cambridge, USA.

12. Ocean Tomo (2020), "Annual Study of Intangible Asset Market Value" available at: <https://www.oceantomo.com/intangible-asset-market-value-study/> (Accessed 18 March 2025).

13. Porter, M. E. (1985), "Competitive Advantage: Creating and Sustaining Superior Performance", New York: Free Press, London, UK.

14. Brynjolfsson, E. and McAfee, A. (2014), The Second Machine Age: Work, Progress, and Prosperity in a Time of Brilliant Technologies, W. W. Norton & Company, London, UK.

15. OECD, (2019), "Measuring the Digital Transformation: A Roadmap for the Future", OECD Publishing, Paris, available at: <https://doi.org/10.1787/9789264311992-en>, (Accessed 19 March 2025).

Стаття надійшла до редакції 18.04.2025 р.

<https://nauka.com.ua>

Електронне фахове видання

Ефективна
ЕКОНОМІКА

Виходить 12 разів на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

e-mail: economy_2008@ukr.net

viber: +38 050 3820663